

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА  
ФАКУЛЬТЕТ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ, ПСИХОЛОГІЇ  
І СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ  
КАФЕДРА ЗАГАЛЬНОЇ ТА ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ**

**Кваліфікаційна робота  
(магістра)**

**з теми: «ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ІДЕНТИЧНОСТІ ТА АГРЕСІЇ  
В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ»**

Виконала: студентка 2 курсу  
Ps1-M24z групи  
спеціальності 053 Психологія  
(заочна форма навчання)  
**Герасимова Валерія Сергіївна**

Керівник:  
**Гудима Уляна Василівна,**  
кандидат фізико-математичних  
наук, доцент, доцент кафедри  
загальної та практичної психології

Рецензент:  
**Онуфрієва Ліана Анатоліївна,**  
доктор психологічних наук,  
професор, професор кафедри  
загальної та практичної

психології

**ЗМІСТ**

|                                                                                                   |    |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| ВСТУП.....                                                                                        | 3  |
| РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ ОГЛЯД ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ<br>СОЦІАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ..... | 8  |
| 1.1. Психологічні особливості юнацького віку .....                                                | 8  |
| 1.2. Особистісна та соціальна ідентичність як предмет психологічного<br>дослідження .....         | 15 |
| 1.3. Психологічні особливості формування ідентичності в період ранньої<br>юності.....             | 21 |
| Висновки до першого розділу.....                                                                  | 28 |
| РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНИЙ ОГЛЯД ПРОЯВІВ АГРЕСИВНОСТІ В<br>ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ .....                        | 30 |
| 2.1. Специфіка проявів агресивної поведінки у старшому шкільному віці .                           | 30 |
| 2.2. Соціально-психологічна адаптація як складова аналізу агресивності в<br>юнацькому віці.....   | 39 |
| Висновки до другого розділу .....                                                                 | 48 |
| РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ СОЦІАЛЬНОЇ<br>ІДЕНТИЧНОСТІ ТА АГРЕСИВНОСТІ .....    | 50 |
| 3.1. Процедурно-методичне забезпечення дослідження .....                                          | 50 |
| 3.2. Результати проведеного дослідження .....                                                     | 55 |
| 3.3. Психологічні підходи до корекційної роботи з агресивністю юнаків...                          | 63 |
| Висновки до третього розділу.....                                                                 | 68 |
| ВИСНОВКИ.....                                                                                     | 70 |
| СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....                                                                   | 73 |

## ВСТУП

**Актуальність дослідження.** У сучасних умовах розвитку українського суспільства особливої значущості набуває проблема формування особистості, її ціннісно-сміслової сфери, умінь визначати життєві цілі та активно впливати на власну діяльність. Ефективність суспільного поступу значною мірою залежить від рівня розвитку особистісних якостей, здібностей, мотивації та системи цінностей людини, здатної усвідомлено діяти, відстоювати свої права й робити відповідальний вибір. Саме тому питання формування та розвитку особистості, а також становлення її ідентичності набуває особливої актуальності.

Юнацький період є етапом глибоких трансформацій у фізіологічному та психологічному розвитку. Це час пошуку власного «я», самовираження, становлення соціальних зв'язків і формування особистісної ідентичності. Водночас він супроводжується підвищеним емоційним напруженням, появою конфліктів і можливими проявами агресивності.

У результаті соціальних і культурних змін сучасна молодь має широкий вибір життєвих, професійних та ідеологічних орієнтирів, що створює нові виклики для психологічної науки. Постає необхідність осмислення чинників, які впливають на внутрішній світ молодшої людини та визначають її індивідуальність.

Проблему формування ідентичності в юнацькому віці вивчали численні українські науковці. Так, Л. Чередниченко досліджувала соціально-психологічні особливості становлення особистості та вплив соціокультурного середовища на процес формування ідентичності. Н. Хмельницька аналізувала розвиток самоусвідомлення й формування «Я-концепції» у підлітковому віці, а Т. Кулініч акцентувала на ролі взаємодії з ровесниками у становленні особистісної ідентичності. Л. Паращенко вивчала особливості самооцінки та

самоідентифікації підлітків у контексті змін соціальних норм і цінностей, властивих перехідному періоду.

Проблематика набуває ще більшої ваги, коли йдеться про формування особистості старшокласника. Саме в цей час юнак досягає фізичної та духовної зрілості, стаючи схожим на дорослу людину, що вимагає від нього стабільності у ставленні до себе та соціуму. Перехід до юності можна вважати поступовим процесом дорослішання, який офіційно підтверджується здобуттям атестату та правової самостійності. У психолого-педагогічній літературі (М. Боришевський, Л. Виготський, І. Кон, В. Столін та ін.) зазначається, що цей період характеризується специфічними психологічними рисами, важливими для становлення особистості.

Дослідження взаємозв'язку між формуванням ідентичності та агресивною поведінкою має вагоме значення для глибшого розуміння психологічних механізмів, що лежать в основі агресії. Ідентичність підлітка визначає його самосприйняття, ставлення до соціального оточення й системи норм, що безпосередньо впливає на способи реагування на стрес, конфлікти та труднощі. Враховуючи, що агресивність є одним із найпоширеніших проявів девіантної поведінки у юнацькому віці, вивчення її зв'язку з процесом формування ідентичності має не лише теоретичну, але й практичну цінність. Це знання необхідне для розроблення ефективних психологічних і педагогічних технологій, спрямованих на профілактику агресії та підтримку гармонійного розвитку особистості.

Зазначені положення стали підґрунтям для вибору напрямку даного наукового дослідження, у якому головна увага приділяється аналізу психологічних характеристик юнацької особистості в контексті взаємозв'язку соціальної ідентичності та агресивної поведінки. У відповідності до визначеної проблематики сформульовано тему кваліфікаційної роботи: «Взаємозв'язок ідентичності та агресії в юнацькому віці».

**Об'єкт дослідження** – психологічні чинники, що зумовлюють процес формування ідентичності та проявів агресії у період юності.

**Предмет дослідження** – взаємозалежність між розвитком ідентичності та агресивною поведінкою у юнацькому віці.

**Метою дослідження** є теоретичне обґрунтування проблеми взаємозв'язку соціальної ідентичності та проявів агресивності серед старшокласників, розроблення емпіричної програми для вивчення цього взаємозв'язку, а також створення перспективної системи корекційно-профілактичних заходів, спрямованих на попередження дезадаптаційних проявів у юнаків.

**Завдання дослідження:**

1. Провести теоретичний аналіз психолого-педагогічних і наукових джерел, що стосуються взаємозв'язку соціальної ідентичності та агресивної поведінки в юнацькому віці.
2. Розробити й обґрунтувати емпіричну програму дослідження, спрямовану на виявлення співвідношення між соціальною ідентичністю та рівнем агресивності серед старшокласників.
3. Опрацювати отримані результати, застосовуючи методи математичної статистики для кількісного аналізу даних.
4. Скласти перспективний план корекційно-профілактичної роботи, покликаної запобігти соціальній дезадаптації юнаків.

**Методи дослідження:** теоретичне узагальнення і системний аналіз наукової літератури; емпіричні методики вивчення особистості; математико-статистичні методи обробки кількісних результатів.

**Експериментальна база дослідження** – Кам'янець-Подільський ліцей № 9, експеримент охопив 64 учні старших класів.

**Методологічні засади** дослідження ґрунтуються на положеннях про взаємодію внутрішніх і зовнішніх чинників розвитку особистості юнака (М. Боришевський, І. Дубровіна, І. Кон, В. Столін та ін.); теоретичних концепціях,

що розкривають природу агресії та агресивності у юнацькому віці (В. Асєєв, Н. Ратінова, О. Сітковська, Л. Славіна, В. Хомик та ін.); а також на ідеях про ідентичність як ключову одиницю аналізу соціальної адаптації особистості в період юності (І. Антонова, А. Ватерман, В. Ляудіс, Дж. Марсія, Е. Еріксон та ін.).

**Наукова новизна** роботи полягає у всебічному аналізі зв'язку між соціальною ідентичністю та проявами агресивності у старшокласників, що дало змогу визначити психологічні механізми регуляції поведінки юнаків і підлітків. Уперше розроблено емпіричну програму оцінювання співвідношення основних параметрів ідентичності та агресії, а також запропоновано перспективний план профілактично-корекційних заходів для запобігання соціальній дезадаптації учнівської молоді.

**Практична цінність** одержаних результатів полягає в можливості використання їх у роботі практичних психологів і педагогів: для розроблення програм, спрямованих на зниження рівня агресії серед старшокласників; для підтримки становлення стійкої соціальної ідентичності та позитивних моделей поведінки юнаків; для підвищення ефективності профілактичної діяльності у навчальних закладах і створення сприятливих умов для гармонійного розвитку особистості та її соціальної інтеграції.

**Апробація результатів дослідження.** Основні положення кваліфікаційної роботи відображено в публікаціях автора, обговорено на засіданнях кафедри загальної та практичної психології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Результати проведеного дослідження доповідалися автором та отримали схвалення на таких міжнародних конференціях: на XVII Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми психології особистості та міжособистісних взаємин» (Кам'янець-Подільський, 23 квітня 2025 р.); на XI Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми експериментальної психології: досвід та перспективи»

на пошану професора Шинкарюка А.І. (Кам'янець-Подільський, 27 жовтня 2025 р.).

**Публікації.** Гнедко В.С. Психологічні особливості становлення ідентичності в юнацькому віці. *Актуальні проблеми психології особистості на європейському просторі: Матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції, 18 лютого 2025 р. / за ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої.* Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О.В., 2025. С. 86–88.

Гудима У.В., Герасимова В.С. Психологічні особливості агресивності в юнацькому віці. *Актуальні проблеми експериментальної психології: досвід та перспективи (на пошану професора Шинкарюка А.І.)* : матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції, 27 жовтня 2025 р. / за ред. Л.А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О.В., 2025. С. 12–15.

**Структура та обсяг роботи.** Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (66 найменувань). Робота містить 1 таблицю та 5 рисунків.

## ВИСНОВКИ

Юнацький вік є одним із найважливіших етапів становлення особистості, адже саме в цей період відбувається активний розвиток самосвідомості, формування системи життєвих цінностей, світоглядних орієнтацій та визначення власного місця в суспільстві. На цьому етапі юнак починає усвідомлювати свою унікальність, незалежність і здатність самостійно приймати рішення та нести відповідальність за власні дії.

Проблематика особистісної та соціальної ідентичності посідає провідне місце у психології юнацького віку, оскільки саме її успішне становлення забезпечує гармонійний розвиток індивіда. Формування ідентичності включає пошук відповідей на запитання «Хто я?» і «Яке моє місце серед інших?», що передбачає поєднання внутрішньої цілісності з відчуттям соціальної приналежності.

У процесі розвитку ідентичності юнаки часто переживають етапи сумнівів, експериментують із соціальними ролями, переконаннями та способами самовираження. Такі пошуки супроводжуються емоційними коливаннями, прагненням до самоствердження, підвищеною вразливістю до думки оточення. Саме в цей час закладаються основи майбутніх моральних принципів, соціальної зрілості та індивідуальної життєвої позиції.

Таким чином, юнацький вік є вирішальним для становлення гармонійної, цілісної особистості, у якій поєднуються особистісна та соціальна ідентичність, формуючи стабільну самооцінку, психологічну рівновагу та готовність до самостійного життя.

Агресивна поведінка у старшокласників розглядається як складний соціально-психологічний феномен, зумовлений поєднанням внутрішніх емоційних чинників і впливів зовнішнього середовища. У цей час юнаки активно переосмислюють власні цінності, прагнуть самостійності, самоствердження й суспільного визнання. Такі процеси часто

супроводжуються емоційною нестабільністю, імпульсивністю або проявами протесту. Агресія може виступати як засіб захисту власного «Я», реакція на фрустрацію чи спосіб здобуття авторитету серед однолітків.

Соціально-психологічна адаптація має ключове значення у розумінні динаміки агресивних проявів. Високий рівень адаптованості сприяє ефективній взаємодії з іншими, розвитку емпатії, здатності до самоконтролю та конструктивного розв'язання конфліктів.

Ретельний теоретичний аналіз проблеми дозволив перейти до її емпіричного вивчення. Поглиблений аналіз даних показав, що для юнаків характерні певні комбінації особистісних рис. Зокрема, в оцінюванні «Соціального Я» простежується виражена екстраверсія, реактивна агресивність і егоцентричність, тоді як в «Актуальному Я» переважають реактивна агресивність і залежність.

Результати діагностики рівня агресивності старшокласників за методикою А. Басса та А. Даркі свідчать, що домінують такі форми, як непряма агресія, підозрілість, образливість і почуття провини. Середні значення індексів демонструють помірно високий рівень як агресивності, так і ворожості серед опитаних.

Агресивна поведінка в юності може бути як ознакою кризи ідентичності, так і способом її формування в умовах соціального тиску чи внутрішньої фрустрації. Тому профілактична та корекційна робота має ґрунтуватися на підтримці гармонійного розвитку особистісної та соціальної ідентичності, розвитку емоційної саморегуляції й навичок конструктивного спілкування, що забезпечує ефективну соціальну адаптацію.

Проведене дослідження підтвердило тісний взаємозв'язок між особливостями соціальної ідентичності та рівнем агресивності юнаків. Активна соціальна позиція, прагнення до колективної взаємодії та досягнення вищого статусу поєднуються з екстравертованими проявами агресії, які виявляються у самостійності, наполегливості та впевненості у власних силах.

Розроблена психокорекційна програма для роботи з агресивними проявами у юнаків показала високу ефективність. Вона спрямована на зменшення рівня агресії, формування навичок емоційного контролю, розвиток конструктивних стратегій поведінки та покращення соціальної взаємодії. Програма базується на комплексному підході, який поєднує психотерапевтичні, когнітивні та соціально-педагогічні методи й враховує індивідуальні особливості, рівень адаптації та соціального розвитку кожного учасника.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Афанасьєва В.В. Соціально-педагогічна профілактика девіантної поведінки підлітків у діяльності загальноосвітньої школи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.05. Луганськ, 2011. 22 с.
2. Балакірєва О.М., Рингач Н.О., Левін Р.Я. Здоров'я та поведінкові орієнтації учнівської молоді : монографія. Київ : УІСД ім. О. Яременка, 2007. 128 с.
3. Белей М.Д. Психологічна сутність агресії та її вплив на девіантну поведінку підлітків: методичні рекомендації для студентів спеціальностей «Практична психологія в галузі освіти». Івано-Франківськ: Приватний підприємець Бойчук А.Б., 2019. 102 с.
4. Борисюк А.С. Соціально-психологічні засади становлення професійної ідентичності майбутнього медичного психолога : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня д-ра психол. наук : 19.00.05. Київ, 2011. 32 с.
5. Будуємо майбутнє разом: програма профілактики конфліктів та правопорушень серед учнівської молоді / за заг. ред. Т.В. Журавель, М.А. Снітко. Київ : [б. в.], 2016. 249 с.
6. Варгата О.В., Михайлов А.Р, Особливості прояву аутоагресивної поведінки підлітків як психологічний феномен. *Теорія і практика сучасної психології*. 2019. № 6, Т 1. С.18–23.
7. Варій М.Й. Психологія особистості : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 592 с.
8. Вітковська О.І. Психологічні умови професійного самовизначення випускників середніх шкіл у процесі профконсультації : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2002. 20 с.
9. Вольнова Л.М. Методичні рекомендації щодо психолого-педагогічної роботи з важковиховуваними неповнолітніми. Київ : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2008. 36 с.

10. Гайдамашко І.А. Подолання агресії як соціально-педагогічна проблема. Педагогічний дискурс : зб. наук. пр. / гол. ред. А.Й. Сиротенко. Хмельницький : ХГПА, 2008. Вип. 3. С. 53–55.
11. Городнова Н.М. Гендерні особливості батьківсько-дитячих стосунків. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка. Збірник наукових праць*. Київ : КМПУ імені Б.Д. Грінченка, 2005. № 3 С. 5–9.
12. Дейниченко Л.М., Маннапова К.Р., Раджабова С.Ш. Взаємозв'язок агресивності й особистісних особливостей у здобувачів вищої освіти. *Габітус*. Вип. 46. 2023. С. 80–84.
13. Дробот О.В. Особистісна тривожність в юнацькому віці: специфіка гендерних проявів. *Вчені записки Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського*, 3, 2022. С. 59–64.
14. Дроздов О.Ю. Соціально-психологічні фактори динаміки агресивної поведінки молоді: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05. Чернігів, 2003. 225 с.
15. Дроздов О.Ю., Скок М.А. Проблеми агресивної поведінки особистості : навчальний посібник. Чернігів : ЧДПУ імені Т.Г. Шевченка, 2000. 156 с.
16. Життєва компетентність особистості: від теорії до практики : наук.- метод. посіб. / за ред. І.Г. Єрмакова. Запоріжжя : Центріон, 2005. 431 с.
17. Журавльова Л.П. Діагностика емпатії та її форм у підлітковому та юнацькому віці. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*, 31(55), 2010. С.154–161.
18. Журавель Т.В. Попередження агресивної поведінки підлітків як наслідку насильства в сім'ї. *Соціально-педагогічна підтримка сім'ї з дитиною : матеріали Всеукраїнського наук.-практ. семінару (м. Запоріжжя, 20 березня 2014 р.)*. Запоріжжя : НЗУ, 2014. С. 26–28.

19. Зимівець Н.В. Збереження та зміцнення репродуктивного здоров'я підлітків та молоді: потенціал громади : метод. матеріали до тренінгу / авт.- упоряд. Н.В. Зимівець ; за заг. ред. Г.М. Лактіонової. Київ : Наук. світ, 2004. 205 с.

20. Іванюк І. Становлення ідентичності особистості в контексті зарубіжної психології. *Освіта регіону : політологія, психологія, комунікації : український науковий журнал*. Ун-т «Україна»; Всеукр. Асоціація політичних наук. Київ, 2010. № 1. С. 112–116.

21. Ільїна Н.М. Конфлікти в загальноосвітній школі : навч. посіб. Суми : Унів. книга, 2015. 182 с.

22. Казміренко Л.І., Тужеляк Н.М. Проблема агресії як соціальний феномен в юридико-психологічному дискурсі. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Львів, 2011. №4. С. 444–453.

23. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи : бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О.В. Овчарук. Київ : К.І.С., 2004. 112 с.

24. Кравчук С.Л. Патологічні форми агресивної поведінки особистості. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*. Серія № 12 «Психологічні науки». Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. № 34 (58). С. 59–66.

25. Крайніков Е.В. Психологія розвитку : словник-довідник. Київ : Арістей, 2004. 260 с.

26. Красницька О.В. Профілактика сімейної деривації вихованців інтернатних закладів спортивного профілю : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Київ, 2015. 230 с.

27. Купрєєва О.І. Соціально-психологічний тренінг як технологія психологічного супроводу процесу адаптації студентів-першокурсників. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами*. 8. 2011. С.158–167.

28. Кутішенко В.П. Вікова та педагогічна психологія. 2-ге вид.: навч. посіб. 2-ге видання. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 128 с.
29. Лактіонова Г.М. Участь дітей у процесі прийняття рішень: сучасні підходи та стратегії. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді* : зб. наук. пр. / [за ред. І.Д. Беха]. Київ – Житомир : ЖДУ, 2004. С. 324–329.
30. Лець Ю.А. Особистісне самовизначення старшокласника в системі розвивального навчання : авто реф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : 19.00.07. Харків, 2008. 20 с.
31. Литвинчук О. Соціальна та особистісна ідентичність: соціально-філософський аналіз. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Сер. : Філософія. 2011. Вип. 8. С. 195–202.
32. Лукіянчук А.М. Розвиток професійної ідентичності у майбутніх молодших спеціалістів педагогічного профілю : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : 19.00.07. Луцьк, 2010. 18 с.
33. Лютий В.П. Соціальна профілактика. Соціальна педагогіка : мала енциклопедія / за заг. ред. І.Д. Зверєвої. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 207 с.
34. Лящ О.П. Психологічна профілактика агресивних проявів в учнів професійно-технічних навчальних закладів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2006. 20 с.
35. Мазоха І.С. Індивідуально-психологічні особливості агресивності особистості : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : 19.00.01. Одеса, 2008. 19 с.
36. Максименко С.Д., Кузікова С.Б., Зливков В.Л. Особистість як суб'єкт подолання кризових ситуацій: психологічна теорія і практика. Суми: Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка. 2017. 540 с.

37. Мельнік Н.Ю. Антиципація студентами гуманітарних спеціальностей своєї професійної ідентичності : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2011. 20 с.
38. Мойсеєва О.Є. Психологія агресії: вікові та генетичні виміри: навчально-методичний посібник. Київ : КММ, 2010. 128 с.
39. Мойсеєва О.Є. Історико-психологічний аналіз феномену агресії. *Національна академія внутрішніх справ*. Київ, 2013. вип.10(91), Т 2. С. 211–216.
40. Орбан-Лембрик Л.Е. Соціальна психологія. Соціальна психологія особистості спілкування. Київ : Либідь, 2004. 576 с.
41. Оржехівська В.М. Основні педагогічні проблеми виховання учнів у сучасний період розвитку суспільства: *Управління процесом виховання. Позакласний час*. № 23-24. 2004. С. 5–18.
42. Павелків Р.В. Вікова психологія: підручник для студ. вищ. навч. закл. Київ: Кондор, 2011. 469 с.
43. Пенькова О.І. Психологічні аспекти саморегуляції особистості. *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Ін-ту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України*. 9.9. 2016. С. 393–399.
44. Піонтковська Д.В. Психологічні особливості розвитку національної ідентичності студентської молоді : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : 19.00.07. Острог, 2017. 20 с.
45. Поджинська О.О. Психологічні особливості становлення у студентів ціннісного компонента особистісної ідентичності : автореф. дис. .... на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2015. 20 с.
46. Радзімовська О.В. Психологічні чинники розвитку професійної ідентичності учнів професійно-технічних навчальних закладів : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2017. 20 с.

47. Ролінський В. Агресивність на телеекрані та проблеми неповнолітніх. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та молоді* : зб. наук. пр. : у 2-х кн. Київ – Житомир : ЖДУ, 2004. Кн. I. С. 213–217.

48. Ролінський В. Вікові, гендерні та індивідуальні особливості проявів насильства у поведінці неповнолітніх. *Педагогіка та психологія* : зб. наук. пр. – Чернівці : Вид-тво Рута, 2005. Вип. 224. С. 15–17.

49. Сергеева К.В. Роль сім'ї у формуванні агресивної поведінки підлітків. *Сучасна сім'я та соціальні інституції: шляхи партнерської взаємодії* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 17 травня 2012 р.) / [редкол.: Л.Л. Хоружа, Г.М. Лактіонова, О.В. Безпалько та ін.]. Київ : Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2012. С. 136–138.

50. Сидорчук М.С. Напрями роботи зі старшими підлітками у центрах соціально-психологічної реабілітації. *Науковий часопис національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова* : зб. наук. пр. : у 2-х ч. / гол. ред. В.П. Андрущенко. Київ : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2016. Вип. 21, ч. I. С. 49–55.

51. Співак Л.М. Психологія розвитку національної самосвідомості особистості в юності : монографія. Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друкарня Рута», 2015. 300 с.

52. Смерчак Л., Гук О. Формування життєвої компетентності дітей з вадами розвитку в корекційній роботі соціального педагога. *Імідж сучасного педагога*. 2013. № 2. С. 43–45.

53. Сьмородова К.В. Вплив агентів гендерної соціалізації на формування гендерної ідентичності підлітків. *Соціально-педагогічні аспекти збереження та зміцнення здоров'я дітей та молоді в Україні: матеріали всеукраїнської студ. наук. практ. конф. (12-13 квітня 2007 року)*. Мелітополь, 2007. С. 70–76.

54. Сохань Л., Єрмаков І. Життєва компетентність у технології життєзійснення. *Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство* :

наук.-метод. зб. / ред. кол. Н. Софій, І. Єрмаков [та ін.]. Київ : Контекст, 2000. 336 с.

55. Сходинки: просвітницько-профілактична програма тренінгових занять для вихованців інтернатних закладів : навч.-метод. посіб. / Т.В. Журавель, К.В. Сергєєва, Т.Л. Лях [та ін.] ; за ред. Т.В. Журавель, Т.Л. Лях. Київ : Видавничий дім «Калита», 2014. 230 с.

56. Товт В.В. Психологічні особливості проявів агресивності в юнацькому віці. *Науковий вісник Ужгородського університету*, 2, 2021. С. 28–32.

57. Токарева Н.М. Розвиток рефлексивного мислення як передумова особистісного становлення підлітка. *Актуальні проблеми психології*. 2014. № 12. С. 291–299.

58. Управління гнівом : навч.-метод. посіб. з програми / авт. упор.: О.Ю. Кальчева, О.К. Місяк. Київ : [б. в.], 2016. 67 с.

59. Федух І.С. Психологічні особливості проявів агресивності в ранньому юнацькому віці : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.01. Київ, 2007. 21 с.

60. Харченко С.Я., Краснова Н.П., Харченко Л.П. Соціально-педагогічні технології : навч.-метод. посіб. Луганськ : Альма-матер, 2005. 552 с.

61. Хоменко Г. Агресивність підлітків: причини, профілактика, корекція. *Психолог*. 2009. № 35. С. 17–23.

62. Чайковська О.М. Психологічні особливості агресивності підлітків залежно від ступеня їх девіантності. *Проблеми сучасної психології* : зб. наук. пр. / КПНУ імені Івана Огієнка, Інститут психології ім. Г.С. Костюка НАПН України. Київ : [б. в.], 2012. Вип. 16. С. 789–798.

63. Шебанова С.Г. Профілактика та корекція агресивної поведінки студентів засобами тренінгу спілкування : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2000. 19 с.

64. Шкарлатюк К.І. Агресія та здатність до прогнозування в підлітковому віці. *Психологічні перспективи. Вип. 17. Волинський національний університет імені Лесі Українки*. Луцьк, 2010. С. 273–280.

65. Школа і поліція : програма просвітницько-профілактичних занять з учніми 1–11 класів / за заг. ред. Т. Журавель, К. Новохотної. Київ : [б. в.], 2016. 148 с.

66. Щербак Н.Д. Соціально-педагогічна профілактика жорстокого ставлення до дітей у сім'ї : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.05. Луганськ, 2004. 20 с.